

ทั้งในการที่จะต้องคอยแสวงหาเหตุต่างๆ มาปรุงแต่งตัวของมันให้เกิดขึ้นมาและตั้งอยู่ และยังต้องมีความยากลำบาก ในการที่จะต้องคอยดูแลรักษาเหตุต่างๆภายในตัวของมัน นั้นเอาไว้ **ไม่ให้มันเสื่อมสลายไป** จากความเปลี่ยนแปลงภายในตัวของมันเอง รวมทั้งยัง ต้องมีความยากลำบาก ในการที่จะต้องคอยระมัดระวังหรือป้องกันไม่ให้สิ่งต่างๆภายนอก มาทำลายเหตุต่างๆภายในของมัน อีกด้วย

ในกรณีของ “สภาวะที่ต้องทน” นี้ ถ้าเป็นวัตถุดิบของที่ไม่มีชีวิต ก็ไม่มีปัญหา อะไร เพราะมันไม่มีจิตมารับรู้สภาวะที่ต้องทนของมัน แต่เราก็สามารถพิจารณาด้วยเหตุ ด้วยผล ให้เข้าใจถึงสภาวะที่ต้องทนของมันได้ แต่ในส่วนของสิ่งที่มีชีวิตนี้ย่อมมีปัญหา เพราะมันมีจิตที่สามารถรับรู้ถึงสภาวะที่ต้องทนของมัน ซึ่งการรับรู้นี้ก็ทำให้เกิดเป็น “ความรู้สึกที่ต้องทน” อยู่ตลอดเวลา ซึ่งเวลาที่ความรู้สึกที่ต้องทนนี้มีน้อย (คือขณะที่จิต ไม่มีกิเลส) ก็เรียกว่า “**ความไม่มีทุกข์**” (ความรู้สึกที่ทนได้ง่าย หรือทนได้สบาย) ส่วน เวลาที่ความรู้สึกที่ต้องทนนี้มีมาก (คือขณะที่จิตมีกิเลส) ก็เรียกว่า “**ความทุกข์**” (ความรู้สึกที่ทนได้ยาก หรือทนได้ลำบาก)

ได้อีก ดังนั้น เราจึงจะหาจิตที่จะมาเป็นตัวตนของเราจริงๆ ชนิดที่จะคงมีอยู่ไปชั่วนิรันดร นั้นไม่มี และเมื่อจิตก็ยังไม่ใช่ตัวตนที่แท้เสียแล้ว แล้ว “ความรู้สึกว่ามีตัวเรา” นี้ ก็เกิดขึ้นมาจากจิต ดังนั้นจึงเท่ากับว่า “**ไม่มีเรา**” อยู่จริง ส่วนสิ่งที่มีอยู่และ “**รู้สึกว่ามีเรา**” นี้ มันก็เป็นเพียง สิ่งที่ถูกปรุงแต่ง หรือสร้างขึ้นมาจากธรรมชาติเพียงชั่วคราวเท่านั้น หรือใครจะเรียกว่ามันเป็นตัวตนก็ได้ แต่เป็น “**ตัวตนชั่วคราว**” หรือ “**ตัวตนมายา**” เพราะมัน “**ไม่ได้มีตัวตนที่แท้จริง**” เลย ก็มันก็มีอยู่เหมือนกัน แต่มันไม่ใช่ของจริง เพราะของจริงมันไม่มีเหมือน “**หุ่นยนต์คอมพิวเตอร์**” ที่ถูกสร้างขึ้นมาให้มีความรู้สึกนึกคิดได้นั่นเอง

สรุปแล้วมันมีเราอยู่จริงหรือไม่?

สิ่งที่เราจะต้องระวังก็คือ อย่ามีความเห็นสุดโต่งไปในทาง “มี” กับ “ไม่มี” คือถ้า เรามีความเห็นว่าในชีวิตของเรานี้ มันมีตัวเราจริงที่เป็นตัวตนอมตะ (คือจะมีอยู่ไปชั่ว นิรันดร) ที่สามารถออกจากร่างกายที่ตายไปแล้ว เพื่อไปเกิดใหม่ได้ (ตามที่บางศาสนา สอนอยู่) และเห็นว่า การทำความดีและชั่วจะต้องได้รับผลในโลกหน้าที่ไปเกิดใหม่นั้น คือสรุปแล้วความเห็น “มี” นี้จะเห็นว่า “**ตายแล้วเกิด**” ซึ่งความเห็นนี้จัดว่าเป็นความเห็นที่ สุดโต่งไปในทาง “มี” แต่ถ้าเรามีความเห็นว่า ในชีวิตของเรานั้นมันไม่มีตัวตนใดๆเลย การ ทำความดีและชั่วจะไม่มีผลใดๆเลย คือสรุปแล้วความเห็นนี้จะเห็นว่า “**ตายแล้วสูญ**” ซึ่ง ความเห็นนี้จัดว่าเป็นความเห็นที่ สุดโต่งไปในทาง “ไม่มี” ซึ่งความเห็นทั้งสองนี้จัดว่าเป็น ความเห็นผิด ที่เกิดมาจากความไม่รู้ความจริงสูงสุดของธรรมชาติอย่างถูกต้อง และเมื่อไม่ รู้ความจริงสูงสุดของธรรมชาติในเรื่องของชีวิตอย่างถูกต้อง ก็จะไม่สามารถดำเนินชีวิตให้ ไม่มีทุกข์ใดๆได้

เมื่อเราพิจารณาด้วยเหตุด้วยผล จากร่างกายและจิตใจของเราเองแล้วเราก็จะพบว่า ชีวิตของเรานี้ไม่ใช่ว่ามันจะไม่มีตัวตนใดๆเลยอย่างพวกที่เห็นว่า “ไม่มี” ก็มันก็มีตัวเรา อยู่เหมือนกัน แต่มันเป็นตัวเราที่เกิดขึ้นมาจากเหตุที่ไม่ใช่สิ่งเที่ยงแท้ถาวร